

Brukarmedverkan i webbordböcker

Lars Törnqvist

1. Inledning

Ordböckerna på Internet uppvisar ett brett spektrum av former för brukarmedverkan, från e-postlänkar för synpunkter över frågeformulär till system för helt användarproducerade ordböcker. I denna artikel ges en snabb överblick över de olika typerna av medverkan.

2. Från monolog till dialog

Publicering av böcker har alltid inneburit en enkelriktad kommunikation från författare till läsare, och när en bok väl är tryckt är den omöjlig att ändra. Detta gäller naturligtvis även ordböcker. Om en läsare hittar ett fel i en tryckt ordbok kan han möjligen skriva till författaren eller förlaget, och felet kan då eventuellt rättas i nästa upplaga – om det blir någon.

Ett sätt att förebygga fel i ordböcker är att skicka manuskriptet på remiss till utvalda personer eller organisationer. Detta förfarande är vanligt för fackordböcker med begränsat omfång. Om remissförfarandet ska fungera bra krävs det att remissmottagarna granskar lemmaurval, definitioner och ekvivalenter noggrant utifrån sina kunskaper om fackområdet och dess språk. Mitt personliga intryck efter ett antal terminologiprojekt är att alltför få remissmottagare ägnar tillräcklig tid åt att granska remissutgåvan. Däremot brukar det alltid vara någon som upptäcker felaktigheter efter att ordboken är tryckt.

Numera publiceras allt fler ordböcker och uppslagsverk på Internet. Detta har lett till en mängd innovationer, bland annat nya möjligheter till kommunikation mellan ordboksutgivare och användare (Törnqvist, under arbete). Det har blivit enkelt för användarna att skicka kommentarer till utgivaren. Det har också blivit

enkelt för utgivarna att rätta upptäckta fel, och rättelserna når omedelbart ut till alla användare. Men det har också utvecklats kraftfullare sätt att ta hjälp av användarna i ordboksarbetet.

3. Varför?

Innan vi går vidare måste vi fråga oss vad man har för nytta av att låta användarna påverka informationen i ordböcker. De senaste åren har det ju blivit närmast obligatoriskt att ge läsarna möjlighet att kommentera artiklar i webbtidningar och bloggar, men tyvärr använder många läsare detta bara för att ge utlopp för sina aggressioner.

Det viktigaste motivet till att involvera läsarna i ordboksarbetet är att den sammantagna läsekretsen har större kunskaper om ord och deras betydelser än ordboksredaktionen. Det är knappast så att varje enskild läsare har större ordkunskap än varje enskild lexikograf – tvärtom! Men några tusen vanliga användare i olika åldrar, med olika yrken och hemmahörande i olika geografiska områden har tillsammans kännedom om ett mycket större språkanvändningsområde än några få ordboksredaktörer. Läsarna kan bidra med nyord, facktermer, slang, dialektala uttryck, nya betydelsenyanser, betydelseglidningar och annat som lexikograferna inte kommer i kontakt med.

Ett annat motiv, som ofta kan vara väl så viktigt, är att användarnas arbetsinsats inte kostar utgivarna någonting. Om användarna ställer sina kunskaper och sin arbetstid till förfogande utan kostnad öppnas möjligheter till projekt som inte hade varit möjliga om de skulle ha utförts av anställd personal. Tänk bara på Wikipedia!

4. Några exempel

Som antydde i inledningen finns det många olika sätt att hantera brukarmedverkan i webblexikografiska sammanhang. Ibland är medverkan begränsad till vissa grupper av användare, ibland är deras möjligheter att påverka begränsad. Formerna för interaktionen kan också se ut på många olika

sätt. Här följer några exempel på interaktiva upplägg, från de enklaste till de mest utvecklade.

4.1. Enkel e-postlänk

Så gott som alla webbsidor, inklusive webbordböcker, har en e-postlänk till utgivaren. Detta gör att användaren direkt kan meddela sina synpunkter – påpekanden av felaktigheter, förslag till tillägg, uttryck för allmänt missnöje eller vad det nu kan vara. E-postlänkarna är ibland diskret placerade, som om ordboksutgivaren inte vill uppmana till kontakt, och användaren får heller inte någon information om vad slags upplysningar utgivaren är intresserad av. I andra fall är länken placerad på ett mer framträdande sätt och innehåller en tydligare inbjudan till kontakt, exempelvis ”Ändringar och tillägg kan sändas till info@thesauruslex.se”.

Även en så enkel kontaktmöjlighet kan ha stort värde för lexikografen. Som exempel kan jag nämna en av mina egna webbordlistor, *Järnvägsslang*, som till stor del har byggts upp just med hjälp av förslag som har skickats in per e-post. Den första versionen av ordlistan var baserad på tryckta publikationer och inlägg i ett diskussionsforum. E-postlänken i ordlistan gav genast ett stort inflöde av slanguttryck från olika platser och olika yrken, och det droppar fortfarande in nya uttryck ibland. Som tack för hjälpen står alla bidragsgivares namn i slutet av ordlistan, vilket bör ha stimulerat folk att skicka in nya bidrag. Naturligtvis har det kommit en hel del oanvändbart material, men de uttryck som uppfyller kriterierna för ordlistan har stort värde. Förutom rättelser och kompletteringar fick jag i början en del klagomål på att ordlistan innehöll några mindre rumsrena ord. Efter att jag hade rensat bort de mest stötande uttrycken upphörde den typen av kommentarer.

4.2. E-postformulär

En mer utvecklad form av e-postlänk används i många fortlöpande ordboksprojekt som är inriktade mot en bred allmänhet. Användaren får där ett formulär att fylla i, med fält för sådant som namn och kontaktuppgifter,

uttrycket som kontakten gäller, exempel, källor och liknande. För att hjälpa användaren att fylla i formuläret på korrekt sätt finns mer eller mindre utförliga anvisningar.

I det här sammanhanget kan det vara på sin plats att nämna Svenska Akademiens ordlista, vars webbversion är försedd med ett e-postformulär med titeln *Förslag till nya ord i SAOL*. Den här möjligheten att meddela synpunkter till SAOL-redaktionen fanns långt innan själva ordlistan lades upp på webben.

LEXIN-projektet har ett lite mer komplext e-postformulär för sina tvåspråkiga ordböcker på webbsidan *LEXIN: Egna tillägg*. Där finns fält för uppslagsord, översättning och exempel m.m. Användaren kan markera vilken språkversion som avses och om ändringen gäller nytt svenskt uppslagsord, ny översättning, nya exempel eller sammansättningar eller ändring av befintlig text.

Ett problem med att bjuda in allmänheten i ordboksarbetet är att man får in oseriösa förslag, från vanligt klotter till missuppfattningar och avsiktligt vilseledande uppgifter. Ett sätt att hålla efter inflödet av skräp kan vara att begränsa kommunikationsmöjligheten till enbart registrerade användare. De användare som missbrukar systemet kan då blockeras, och tillförlitligheten hos förslagen kan bedömas säkrare om de kan härledas till en viss användare. Möjligheten till kommunikation kan också vara ett argument för att få användare att bli betalande abonnenter. Sådan begränsning finns bland annat hos Norstedts Ord (*Norstedts: Tipsa om ord*).

4.3. Diskussionsforum

Ett annat sätt att inbjuda till dialog är att ha ett diskussionsforum kopplat till ordboken. Ett bra exempel finns hos den svensk-engelska lexikala databasen Tyda.se (*Tyda.se: Forum*). Forumet är uppdelat i avdelningar för översättningsfrågor, ordförslag, användarhjälp och allmänna språkdiskussioner. Man måste vara medlem för att kunna skriva inlägg på forumet, men de flesta diskussionerna kan läsas även av icke-medlemmar. Den här typen av forum är ett kraftfullt komplement till själva databasen, i synnerhet för översättare som snabbt måste hitta en ekvivalent till ett uttryck som inte finns i ordboken. De ordförslag som framförs i forumdiskussionerna kan sen läggas in i databasen efter hand. Att plocka översättningsekvivalenter ur diskussionsinlägg är

naturligtvis mer tidskrävande för redaktörerna än att kopiera dem från formulär, men å andra sidan kan diskussionerna ge värdefulla upplysningar som inte skulle ha kommit fram annars. Dessutom blir urvalet av uppslagsord mer behovsanpassat om det styrs av frågor från användarna.

5. Direkt påverkan på ordboksinnehållet

De exempel som har nämnts hittills ger ordboksanvändarna möjlighet att skicka kommentarer till en redaktion som avgör om kommentarerna ska beaktas eller inte. Men det finns också sätt att låta användarna direkt påverka innehållet i ordbokens databas. Denna påverkan kan vara styrd eller ostyrd.

5.1. Automatisk bedömningsfråga

Ett sätt att styra brukarmedverkan är att presentera en fråga som brukaren får besvara. Ett helt datoriserat system för att generera och bedöma brukarfrågor har utvecklats vid Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm (KTH) för att skapa *Folkets synonymlexikon Synlex*. För att kunna använda synonymordboken måste användaren svara på minst en fråga av typen ”Är *slagträ* och *fladdermus* synonymer?” Frågorna har genererats genom att man har kört svensk-engelska och engelsk-svenska ordböcker fram- och baklänges. Användaren svarar genom att markera en siffra mellan 0 och 5 eller ”vet inte”. Graden av synonymitet räknas fram som genomsnitt av svaren på varje synonymparsfråga. Användarna kan också skicka in egna förslag till synonympar, vilka läggs ut för bedömning på samma sätt (Kann 2004; Kann & Rosell, odaterad). En svaghet hos systemet är att synonymitet inte definieras, vilket innebär att graderingen återspeglar ett genomsnitt av olika personers intuitiva uppfattningar om synonymitet. En annan svaghet är att homonymi och polysemi inte beaktas.

Liknande system kan användas för tvåspråkiga ordböcker. Ett nytt ordboksprojekt vid KTH är *Folkets lexikon*, en svensk-engelsk och engelsk-svensk ordbok som är baserad på *LEXIN Svensk-engelskt lexikon*. Denna ordbok utvidgas och förbättras genom att användarna får svara på frågor av typen ”Är *forest* en bra engelsk översättning av *trä*?” genom att markera ett av sex

svarsalternativ: ”Riktigt dålig”, ”Ganska dålig”, ”Ganska bra”, ”Riktigt bra”, ”Vet inte”, ”Olämpligt/skräp”. Frågorna är frivilliga – man behöver alltså inte svara på någon fråga för att kunna söka i ordboken.

5.2. Alla kan redigera

Det mest radikala sättet att engagera brukare i ordboksarbete är att avskaffa redaktionen och låta brukarna göra hela arbetet. Om man hade framfört den idén för något tiotal år sedan hade den nog betraktats som lätt bisarr, men i dag kan man konstatera att det faktiskt går att bygga upp fungerande ordböcker och uppslagsverk på det viset.

De största och mest utvecklade brukarproducerade lexikonerna är encyklopedin *Wikipedia* och ordboken *Wiktionary*, vilka finns i många språkversioner. *Wikipedia* är i första hand ett faktainriktat uppslagsverk, men genom länkning mellan motsvarande artiklar på olika språk kan det även användas som översättningsordbok (Törnqvist, under arbete). Vem som helst kan bidra till innehållet, vilket gör att medarbetarkretsen får en mycket stor bredd. Arbetsinsatsen för varje medarbetare kan vara ganska liten, men genom att så många är aktiva blir den totala arbetsmängden betydande.

Den formella tröskeln för att bli medarbetare är låg. Det är bara att klicka på fliken ”Redigera”. Man behöver inte ens registrera sig. De flesta återkommande medarbetare brukar dock registrera ett användarnamn eftersom detta ger tillgång till fler redigerings- och kontaktfunktioner. Det ökar också trovärdigheten om en redigering har gjorts av en spårbar person.

Eftersom tröskeln är så låg förekommer rätt mycket missbruk av redigeringsfunktionerna. Under skoltid dyker det ideligen upp fula ord i artiklarna, och det skrivs hela tiden oönskade artiklar, till exempel biografier över fotbollsspelare i ligan och reklamartiklar om nystartade konsultföretag. Andra olämpliga redigeringar som förekommer är att folk lägger in missuppfattade data (till exempel anger kommunens invånarantal i artikeln om tätorten med samma namn) och sprider närgångna personuppgifter om kändisar eller ovänner. Det förekommer också redigeringskrig mellan olika åsiktsriktningar, exempelvis olika nationalistiska uppfattningar om Kosovo och Makedonien. Missbruket bevakas av frivilliga medarbetare som har tagit på sig

att rensa bort klotter och återställa vandaliserade artiklar. Några av dessa medarbetare har getts administratörsrättigheter, vilket innebär att de bland annat kan radera olämpliga artiklar och blockera användare som uppträder destruktivt. Men det råder en ständig kamp mellan klottrare och övervakare, och det är inte alltid som de oönskade bidragen upptäcks. Det innebär att man aldrig kan vara säker på att de uppgifter som man läser vid ett visst tillfälle är korrekta.

En viktig funktion på Wikipedia och Wiktionary är de diskussionssidor som är kopplade till varje artikel. Där kan de olika medarbetarna föra en dialog kring artikelns innehåll och förhoppningsvis enas om formuleringarna. Diskussionssidorna sparas permanent, och varje läsare som vill fördjupa sig i en artikels tillkomsthistoria kan därför ta del av tidigare diskussioner.

Styrkan i wiki-idén är att man tar till vara många medarbetares detaljkunskaper. Svagheten är att arbetet blir splittrat, att det saknas överblick och att det är svårt att genomföra stora metodiska insatser. Mitt intryck är att arbetssättet fungerar ganska bra för encyklopedin, där varje specialist har överblick över sitt snäva fackområde. Däremot fungerar det sämre för ordboken. Där behöver man tillämpa andra metoder för att täcka in hela ordförrådet, och att formulera korrekta och begripliga ordboksdefinitioner är en svår konst som inte alla behärskar.

För att en wiki ska växa sig stor och få hög kvalitet krävs många medarbetare. Därför har de språkversioner som har många användare – exempelvis engelska och tyska – både fler uppslagsord och utförligare artiklar än de språkversioner som har färre användare. Språk med få talare kan till och med ha svårt att komma upp i den kritiska massa som krävs för att arbetet över huvud taget ska ta fart.

6. Framtiden?

Internetlexikografin ger ordboksutgivarna många nya möjligheter att dra nytta av ordboksanvändarnas kunskaper och engagemang. I dag finns e-postlänkar, diskussionsforum, användarfrågor och wikier. I framtiden finns det kanske helt andra, ännu kraftfullare sätt att göra läsarna till medarbetare. Det finns all anledning att driva på denna utveckling, för den kan göra framtidens ordböcker

mer omfattande, mer detaljerade, mer aktuella och mer tillförlitliga – och detta till lägre kostnad.

Men hur går det då med ordböckernas kvalitet? Om lexikografin tas över av språkteknologiska system och amatörer finns det en uppenbar risk för att kvalitetsnivån sänks. Med en bred krets av bidragsgivare kan man vänta sig att innehållet blir mer folkligt än akademiskt. Ordböckerna får då ett större inslag av ungdomsspråk, modeord och slang, och uppslagsverken ägnar allt större utrymme åt företeelser inom aktuell populärkultur, såsom bloggar, dokusåpor och datorspel. Detta är på gott och ont. Mycket av det nya materialet kan tyckas vara efemärt, men det återspeglar faktiskt användarnas intressen och informationsbehov.

Utvecklingen går att påverka. Ett sätt att hålla kvalitetsnivån uppe är att styra medarbetarkretsens sammansättning. Det gäller att hålla klottrare och vandaler borta och att locka till sig medarbetare med värdefulla kunskaper. Om man begränsar medverkan till registrerade användare eller betalande abonnenter kan man slippa många oseriösa bidrag. Intressanta diskussioner på forum eller diskussionssidor är ett sätt att engagera bidragsgivare med kunskaper och omdöme. Således kan träffsäkerheten och tillförlitligheten hos en tvåspråkig ordbok ökas betydligt om kunniga översättare och terminologiexperter deltar i diskussionerna.

Hur ser då framtiden ut? Brukarmedverkan i ordboksarbetet kommer helt säkert att öka i omfattning, inte minst därför att det är svårt att få ekonomiska resurser till lexikografiskt arbete i en tid då ordböckerna på Internet förväntas vara gratis (Törnqvist, under arbete). Språkteknologin utvecklas snabbt, och många begränsningar som finns i dagens system kommer säkert att övervinnas. I dag finns flera konkurrerande metoder för brukarmedverkan. Konkurrensen stimulerar till utveckling av nya och förbättrade metoder, och de som fungerar sämre kommer efter hand att försvinna. Om ordboksutgivarna aktivt styr medarbetarkretsens sammansättning bör kvaliteten kunna hållas på rimligt hög nivå även i framtiden.

Källor

Kann, Viggo (2004). *Folkets användning av Lexin – en resurs*.

<<http://www.nada.kth.se/~viggo/rapporter/synlex.pdf>>

Kann, Viggo & Rosell, Magnus (odaterad). *Free Construction of a Free Swedish Dictionary of Synonyms*.

<<http://www.csc.kth.se/tcs/projects/infomat/rapporter/kannrosell05.pdf>>

LEXIN Svensk-engelskt lexikon. <<http://www-lexikon.nada.kth.se/sve-eng.html>>; <<http://www-lexikon.nada.kth.se/contact-form-sv.html>>

Järnvägsslang. <<http://www.thesauruslex.se/ordlista/jvslang.htm>>

Folkets lexikon. <<http://folkets-lexikon.csc.kth.se/folkets.html>>

Folkets synonymlexikon Synlex. <<http://lexin2.nada.kth.se/cgi-bin/synlex>>

Förslag till nya ord i SAOL.

<http://www.svenskaakademien.se/web/Forslag_till_nya_ord_i_SAOL.aspx>

Norstedts: Tipsa om ord. <<http://www.ord.se>>

Tyda.se: Forum. <<http://tyda.se/forum>>

Törnqvist, Lars (under arbete). Ordböcker på Internet och Internet som ordbok. I: *Nordiska studier i lexikografi 10*, Tammerfors 2009.

Wikipedia. <<http://sv.wikipedia.org>>

Wiktionary. <<http://sv.wiktionary.org>>

URL-adresserna är kontrollerade i maj 2010.